

Sulayman Ibn Surad and The Movement Of Penitents

Mehmet DALKILIÇ*

Abstract

Sulaymân ibn Surad was member of the Huzâ tribe. Good relations between his tribe and Muslims were influential in his conversion to Islam. Suleymân ibn Surad, who lived in the city of Medinah the reign of Prophet (pbuh) and Abu Bakr, he was moved to the city of Kufah, which was established in the Iraq region during the reign of Omar. He was a well-known person in the city of Kufah. Especially he became one of the names that voiced the complaints of the people the city about current administration during the Othman period. He was recognized as an opponent of the Umayyads, who sided with him and fought together during the Ali period. Muawiyah ibn Abî Sufyân was closely followed, but despite this Suleymân ibn Surad continued his oppositional stance. He objected to Muawiyah ibn Abî Sufyân's allegiance to his son Yazîd. As a matter of fact, when Yazîd ibn Muawiyah became the caliph, He was the leader of the people who invited Husayn to the city of Kufah. However, he was among those who left Husayn and his supporters alone. After the Karbala incident, repentant Suleymân ibn Surad and his friends who shared the same feeling started a movement known as "Penitents" in the Iraq region for the forgiveness of their sins.

This study delas with the formation process of the movement, its structure, emergenced and ended. It also aims to reveal the importance and role played by a chrarismatic leader Suleymân bin Surad and "Penitents" movement.

Keywords: *Sulaymân ibn Surad, Karbalâ, The Penitents, Kûfah, Aynalwarda War.*

Süleymân Bin Surad ve Tevvâbûn Hareketi

Öz

Süleymân bin Surad, Huzâ'a kabilesine mensup bir şahsiyettir. Kabilesi ile Müslümanlar arasındaki iyi ilişkiler İslâm'ı seçmesinde etkili olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Hz. Ebu Bekir

---

* Associate Professor Doctor, Mehmet DALKILIÇ, University of Kayseri, Faculty of Develi Islamic Sciences, Department of Islamic History and Arts, Branch of Islamic History and Siyar-i Nabi, Kayseri Turkey.
Doç.Dr., Mehmet DALKILIÇ, Kayseri Üniversitesi, Develi İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, İslam Tarihi ve Siyer-i Nebi Anabilim Dalı, Kayseri, Türkiye
mehmetdalkilic@kayseri.edu.tr [Orcid 0000-0002-9844-5619](https://orcid.org/0000-0002-9844-5619)

Type / Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 30 November / 30 Kasım 2021

Accepted / Kabul Tarihi: 20 December / 20 Aralık 2021

Published / Yayın Tarihi: 24 January / 24 Ocak 2022

Volume / Cilt; Issue / Sayı; Pages / Sayfa: 223-238.

Suggested ISNAD Citation: Mehmet Dalkılıç, "Süleymân bin Surad ve Tevvâbûn Hareketi", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/17(Ocak-January 2022), 223-238.

www.dergipark.org.tr

devrinde Medine şehrinde yaşayan Süleymân bin Surad Hz. Ömer döneminde Irak bölgesinde kurulan Kûfe şehrine taşındı. O, Kûfe şehrinde hatırı sayılan bir kişi idi. Özellikle Hz. Osmân döneminde şehir halkının mevcut yönetim hakkındaki şikâyetlerini dile getiren isimlerden biri haline geldi. Hz. Ali döneminde onun yanında yer alan ve birlikte mücadele eden, Emevi muhalifi biri olarak tanındı. Muâviye bin Ebî Süfyân tarafından sıkı bir takipe alındı ancak buna rağmen Süleyman bin Surad muhalif tavrını devam ettirdi. Muâviye bin Ebî Süfyân'ın oğlu Yezîd adına biat etmesine karşı çıktı. Nitekim o, Yezîd bin Muâviye'nin halife olması üzerine Hz. Hüseyin'i Kûfe şehrine davet eden kişilerin lideri idi. Ancak o, Hz. Hüseyin ve taraftarlarını yalnız bırakanlar arasında yer aldı. Kerbela olayından sonra pişmanlık duyan Süleymân bin Surad ve aynı hissi paylaşan arkadaşları günahlarının bağışlanması adına Irak bölgesinde "Tevvâbûn" olarak bilinen bir hareket başlattılar.

Bu çalışma ilgili hareketin oluşum süreci, hareketin yapısı, ortaya çıkışı ve sonunu ele almaktadır. Ayrıca karizmatik bir lider olan Süleyman bin Surad'ın "Tevvâbûn" hareketi için önemi ve önemini olduğu rolü ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Süleymân bin Surad, Kerbela, Tevvâbûn, Kûfe, Aynülverde Savaşı

Giriş

Süleymân bin Surad, Huzâ'a kabilesine mensup bir isimdir. O, Mekke yakınlarında ilgili kabilenin yoğun biçimde yaşadığı Merrüzzahrân¹ isimli yerde dünyaya geldi. Doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak kaynaklarda kendisinin 65/684 yılında doksan üç yaşında öldüğü bilgisi yer almaktadır.² Bu bilgiden hareketle onun dünyaya geliş tarihi 592 olarak tahmin edilmektedir. O'nun isminin hicret eden Müslümanlar arasında yer almış olması Mekke döneminde İslâm'ı kabul ettiğini göstermektedir. Bununla birlikte Süleymân bin Surad'ın Mekke dönemine ait hayatı hakkında ayrıntılı bir bilgiye sahip değiliz. Bu nedenle hangi tarihte Müslüman olduğu bilinmemektedir. Bu döneme ait sınırlı bilgiler; asıl isminin Yesâr olduğu, Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından kendisine Süleymân isminin verildiği yönündedir.³

Müşriklerin işkence ve zulümleri artınca diğer Müslümanlar gibi o da Medine şehrine hicret etmiştir. Süleymân bin Surad'ın Medine dönemi hayatı ve faaliyetleri

¹ Mekke yakınlarında yerleşim birimidir. Bkz. Şihâbüddîn Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdillâh Hamevi, *Mucemu'l-büldân* (Beyrût: Dâru's-Sadr, 1977), 7/104.

² Muhammed b. Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, (Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, 2001), 7/ 197; Şihâbüddin Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Muhammed b. El-Kinânî el-Askalanî İbn Hacer, "*el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*" (y.y., t.y.), 3-4/27; Ebû'l-Fidâ İsmail b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Cize: Hicr, 1998), 11/ 703; Asri Çubukcu, "Süleyman b. Surad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/ 103.; E. Kohlberg, "Sulâyman b. Surad", *Encyclopaedia of Islam* (Leiden: Brill, 1997) 9/826.

³ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr* 7/196; İzzüddîn Ebu'l-Hasân Ali b. Muhammed b. Esîr, "*Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*" (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, t.y.) 3/548; İbn Hacer, *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*, 3-4/127; Çubukcu, "Süleyman b. Surad", 30/103; Kohlberg, "Sulâyman b. Surad" 9/ 826.

hakkında da yeterli bir bilgiye sahip değiliz. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in vefatına kadar geçen zaman zarfında Medine'de yaşadığı rivayet edilmektedir.⁴

Süleymân bin Surad'ın mensubu olduğu Huzâ'a kabilesinin Müslümanlarla olan ilişkisi iyi idi. Bu durum Hudeybiye antlaşmasında resmi olarak ittifak boyutuna taşınmıştı.⁵ Bu durum Mekke Müşriklerinin Huzâ'a kabilesine tavır almasına yol açmış, ilgili antlaşmaya aykırı biçimde Huzâ'a kabilesine saldırı yapılmıştı. Ebu Süfyân'ın bu saldırıyı gerçekleştirenlerin cezalandırılması hususunda somut adımlar atmayı; Hudeybiye antlaşmasının hükümsüz kalmasına yol açmış neticede Mekke'nin fethine yol açan süreci başlatmıştı. Özellikle yaşanan bu süreçte Ebû Süfyân başta olmak üzere Ümeyye soyuna mensup bazı isimlerin Huzâ'a kabilesine karşı olumsuz tavır sergilemiş olması ona ve onun şahsında Ümeyyeoğullarına karşı bir tepkinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Muhtemelen bu husus ilerleyen süreçte Süleymân bin Surad'ın Emevî karşıtı tavır almasında etkili olmuştur.

I) Hz. Peygamberin Vefatından Kerbela Olayına Kadar Süleymân bin Surad

Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde Medine şehrinde yaşamayı tercih eden Süleymân bin Surad, onun vefatından sonra bir müddet daha bu şehirde yaşamaya devam etmiştir. O, daha sonra Kûfe şehrine giderek buraya yerleşmiştir.⁶ Tarihi kayıtlarda onun Medine şehrini terk edişine dair kesin bir zaman yer almaz. Bununla birlikte ilgili şehrin Hz. Ömer döneminde Sa'd bin Ebî Vakkâs tarafından kurulduğu göz önüne alınırsa Süleymân bin Surad'ın Kûfe şehrine gidişi en erken 17/638 tarihi ya da sonrası olmalıdır. İslam tarihinde Basra'nın ardından ikinci olarak Irak bölgesinde kurulan bu şehir ilk başta askeri amaçlı olarak garnizon şehir (Emsâr) olarak planlandı. İlerleyen süreçte ise sivil yerleşime açıldı. Böylelikle değişik bölgelerdeki Arap kabileleri bu şehre getirilerek yerleştirildi. Şehre gelerek yerleşen kabilelerden biri de Süleymân bin Surad'ın mensubu olduğu Huzâ'a kabilesi idi. Süleymân bin Surad, Huzâ'a kabilesi mensuplarının yaşadığı mahalleyi tercih etti.⁷

Kûfe şehri, Hz. Osman döneminde Irak muhalefetinin merkezi konumunda olan bir yerleşim birimidir. Bu husus daha çok halifenin siyasi ve idari tasarruflarından kaynaklanmakta idi. Kûfe'de Hz. Osman'a muhalefet eden birçok isim vardı ve Süleymân bin Surad da onlardan biri idi. Kûfeli muhalifler önceki iki halifenin yolunu takip etmesini Hz. Osman'dan talep ettiler. Ayrıca onlar halifeye

⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 7/196.

⁵ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu't-Taberî* (Mısır: Dâru'l-Meârif,1962), 2/635.

⁶ İbnü'l-Esrîr, *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, 3/548; Hayreddin Zirikli, "el-A'lam: Kamusu terâcim" (Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyin, 2002), 3/127.

⁷ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir*, 8/148.

hitaben yazmış oldukları mektupta "Tulekâ" ve "Turedâ" olarak nitelendirilen bazı isimlerin görevlendirilmesinden duydukları rahatsızlıkları dile getirdiler.⁸

Süleymân bin Surad'ın ilk iki halife ile olan olumlu ilişkisinin aksine Hz. Osmân'a muhalefet etmesi; Hz. Osmân'ın yönetim anlayışı ve Kûfe'ye özgü problemlerden kaynaklanmaktaydı. Hz. Osmân'ın seçim sürecinde vermiş olduğu sözlerin aksine bir siyaset izlemesi, Emevilere mensup isimleri önemli yerlere ataması toplumsal anlamda huzursuzluğa yol açmış idi. Özellikle Kûfe şehrine vali olarak atanan bazı isimler huzursuzluğu daha da artırdı. Durumdan hoşnut olmayan Kûfeli muhaliflerin Hz. Osman'a yönelik uyarıları ilerleyen süreçte meydana gelmesi muhtemel olumsuz olayların habercisi idi. Nitekim Hz. Osman Mısır, Basrâ ve Kûfeli muhaliflerin ortak isyanı sonucu hayatını kaybetti. Hz. Osman'ın hayatını kaybetmesi olayında doğrudan ya da dolaylı olarak Süleymân bin Surad'ın rolünü bilemiyoruz. Muhtemelen o, Hz. Osman'ı uyarmakla yetinmiş ve onun ölümüne neden olan olaylarda doğrudan ya da dolaylı olarak yer almamıştır.

Hz. Osmân'ın isyancı bir topluluk tarafından katledilmesi ve ardından Hz. Ali'nin halife oluşu, Süleymân bin Surad için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. O, bu dönemde 36/656 Cemel Vaka'sı dışında⁹ Hz. Ali'nin, muhalifleri ile yapmış olduğu mücadelede yer almış¹⁰ ve onun sadık bir taraftarı olarak ön plana çıkmıştır.¹¹

Hiç kuşkusuz bu dönem Süleymân bin Surad'ı ön plana çıkaran olay; 37/657 tarihinde meydana gelen Sıffîn Savaşı'dır. O, ilgili savaşta Muâviye bin Ebî Süfyân ve taraftarlarına karşı Hz. Ali'nin ordusunda yer aldı ve ordunun sağ kısmında yer alan piyadelerin komutanı olarak görev yaptı.¹²Bu savaşta üstün bir cesaret göstererek Muâviye bin Ebî Süfyân'ın en önemli komutanlarından biri olan Havşeb bin Tahye Zûzuleym'i öldürdü.¹³Bu başarısından dolayı Hz. Ali tarafından takdir gördü.¹⁴

Sıffîn Savaşı'nın Hz. Ali lehine gelişirken onun kendi taraftarları tarafından tahkime zorlanması Süleymân bin Surad için büyük bir hayal kırıklığı oldu. O, Hz. Ali'nin gerekli desteği bulamadığı için tahkim olayını kabul etmek zorunda kaldığına inanıyordu.¹⁵ Bu nedenle büyük tartışmaları beraberinde getiren tahkim olayını tıpkı Hz. Ali gibi kerhen de olsa kabul etmek zorunda kaldı.

⁸ Ahmed b. A'sem el-Kûfî, *el-Fütûh* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1992), 3/27-28.

⁹ Cemel Vakası'nda Hz. Ali'nin ordusunda yer almadığı için Hz. Ali tarafından eleştirildiği aktarılır. Ebu'l-Fadl Nasr b. Müzâhim b. Seyyâr el-Minkârî, *Vak'atu Sıffîn* (Kâhire: Mektebetü'l-Hancî 1981), 6.

¹⁰ Minkârî, *Vak'atu Sıffîn*, 205, 40; Ebû Hanîfe Ahmed ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-tvâl*, çev. Süleyman Akman-Hüseyn S. Aytemür, (Ankara: Ankara Okulu, 2017), 237, 251; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, 3/548.

¹¹ Minkârî, *Vak'atu Sıffîn*, 6.

¹² Minkârî, *Vak'atu Sıffîn* 205; Dineverî, *el-Ahbâru't-tvâl*, 237.

¹³ Minkârî, *Vak'atu Sıffîn* 401; Dineverî, *el-Ahbâru't-tvâl*, 251.

¹⁴ Minkari *Vak'atu Sıffîn*, 519.

¹⁵ Minkari, *Vak'atu Sıffîn* 519; Dineverî, *el-Ahbâru't-tvâl*, 298.

Süleymân bin Surad, Hz. Ali vefat edene kadar ona bağlı bir taraftar olarak kaldı. Onun vefatından sonra halife Hz. Hasan oldu. Ancak Hz. Hasan yaşanan bazı olumsuzluklar nedeniyle hilafet haklarını 40/661 tarihinde Muâviye bin Ebî Süfyân'a bıraktı.

Hz. Hasan'ın bu tavrı Süleymân bin Surad tarafından hoş karşılanmadı. Muâviye bin Ebî Süfyân'a biat etmekten kaçınan Süleymân bin Surad hoşnutsuzluğunu ve hilafet haklarının Muâviye bin Ebî Süfyân'a bırakılmasına dair fikirlerini bildirmek için Hz. Hasan ile bir görüşme yaptı. O, Hz. Hasan'ı Müminleri zillete düşürmekle itham etti. Hz. Hasan'ın Muâviye'den sonra halife olmasına dair yazılı bir belge almamış olmasını eleştirdi. Daha sonra Muâviye bin Ebî Süfyân'ın Kûfe yöneticisini şehirden çıkarmayı teklif etti. İkili arasındaki görüşmeye şahitlik edenler Süleymân bin Surad'ın fikrine destek vermiş olsalar da Hz. Hasan kendisine yapılan teklifi geri çevirdi. Tek amacının kan dökülmesinin önüne geçilmesi olduğunu söyleyen Hz. Hasan şayet Muâviye ölür de kendileri hayatta kalırsa duruma bakacaklarını beyan etti.¹⁶ Ancak Hz. Hasan'ın 49/669 tarihinde vefatı¹⁷ onun geleceğe dair beklentilerini boşa çıkardı.

Hz. Hasan'ın vefatı üzerine Süleymân bin Surad Hz. Hüseyin'e başsağlığı dileyen ve bağlılığını ifade eden bir mektup yazdı. Onun bu mektubu ağabeyini kaybetmiş birini teselli etmenin yanında siyasi bir anlam içermekteydi. Muhtemelen o, Hz. Hasan'dan bulamadığı karşılığı Hz. Hüseyin'den bekliyordu.

Hz. Hüseyin'i iktidarın başında görmek isteyen Süleymân bin Surad ve onunla aynı görüşü paylaşanların harekete geçmek için bir müddet daha beklemesi gerekiyordu. Çünkü Muâviye bin Ebî Süfyân, Hz. Ali taraftarlığı ile ön plana çıkmış, isyan çıkarması muhtemel isimlere karşı sıkı bir gözetim politikası benimsemişti. Nitekim 42/662 tarihinden itibaren Muâviye özellikle Kûfe'de yaşayan aralarında Süleymân bin Surad, Hucr bin Adî, Şebes bin Rib'î, ibn el-Kevvâ, Amr bin el-Hamik gibi isimlerin sıkı denetim altında tutulmasını talep etti.¹⁸ Muâviye bin Ebî Süfyân'ın idaresi esnasında Süleymân bin Surad çok dikkat çekmemek için pasif bir tutum sergiledi. Kendisi gibi muhalif isimlerden biri olan Hucr bin Adiy Kûfe şehrinde açık biçimde muhalefet etmesinin bedelini canı ile ödedi.¹⁹

Kûfe muhalefetinin önemli bir ismi olan Süleymân bin Surad'ın belli bir döneme kadar pasif tavır sergiledi. Bu durum mevcut halifenin uygulamış olduğu sıkı takip politikası ile izah edilebilecek bir husus olsa da Hz. Hüseyin harekete

¹⁶ Ebû Muhammed Abdullah bin Müslim bin Kuteybe, *el-İmâme ve's-siyâse*, çev. Cemalettin Saylık (Ankara: Ankara Okulu, 2017), 224-226.

¹⁷ Ahmed b. İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâdih el-Ya'kûbi, *Târihu'l-Ya'kûbî*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002) 2/156.

¹⁸ Taberî, *Târihu't-Taberî* 7/179.

¹⁹ Ya'kûbi, *Târihu'l-Ya'kûbî*, 2/161; Taberî, *Târihu't-Taberî*, 7/277.

geçmesi için uygun bir ortama sahip olmayışı bu noktada belirleyici bir faktör olmuştur. Bu yüzden mevcut şartların değişmesi için bekleme yönünde karar aldı.

II)Kerbela Olayının Gelişiminde Süleymân bin Surad'ın Rolü

Muâviye bin Ebî Süfyân döneminde pasif bir tutum sergilemiş olan Süleymân bin Surad mevcut halifenin ölümü ile tavır değiştirdi. Yeni Halife Yezîd bin Muâviye'ye biat etmediği gibi onun idaresine karşı aktif biçimde muhalefet yapmaya başladı. Bu muhalefetin en açık işareti Hüseyin ile temasa geçmek oldu. Hâlihazırda Hz. Hüseyin yeni halifeye biat etmeyerek gizli biçimde Medine'den Mekke şehrine kaçmış idi. Bu gelişme Iraklılar için ümit verici bir durum gibi görünüyordu. Bu gelişme sonrası Hz. Ali taraftarları Kûfe şehrinde Süleymân bin Surad'ın evinde bir araya geldiler. O, toplantıya katılanlara şöyle hitap etti: *"Hiç kuşkusuz Muâviye ölmüştür. Hüseyin Ümeyyeoğullarına biat etmedi ve Mekke'ye doğru yola çıktı. Sizler onun ve onun babasının taraftarlarıdır. Şayet sizler onun düşmanlarına karşı savaşın ona yardım edeceğinize inanıyorsanız mektup yazalım. Yok, şayet sizler kendinizi yetersiz ve zayıf hissediyorsanız adamın hayatını tehlikeye atacaktır girişimlerde bulunmayalım."* Onların cevabı: *"Bilakis bizler onun düşmanları ile savaşacağız. Hayatımız onun için feda olsun."* idi. Bunun üzerine Hz. Hüseyin'e mektup yazdılar.²⁰

Hz. Hüseyin'e hitaben yazılan mektuplar²¹Kerbela Olayı'na zemin hazırlayan gelişmelerin başlangıcı idi. Bu hususta öncülük yapan kişi Süleymân bin Surad'dan başkası değildi. Kûfeliler hem sahabi hem de geçmişte Hz. Ali'nin en iyi taraftarlarından biri olduğu için ona büyük saygı duyuyorlardı. Onun görüşleri Kûfeliler için önem arz etmekteydi. Bu nedenle Hz. Hüseyin liderliğinde Halife Yezîd'e karşı başlatılacak bir hareketi tereddüt etmeden kabul ettiler. Hz. Hüseyin'e mektup yazıp onu Kûfe'ye davet etme noktasında taraftarlar arasında bir görüş birliği olsa da Süleymân bin Surad Hz. Hüseyin'in can güvenliğini noktasında endişe duymuyor değildi.

Kûfeli taraftarların mektubu Hz. Hüseyin'e ulaştı ve karşılıklı mektuplaşmalar bir müddet devam etti. Hz. Hüseyin'i ikna etmesi için bir heyet Kûfe'den Mekke'ye geldi. Hz. Hüseyin cevabını hemen vermedi. Şehirdeki durumu yerinde tespit etmek için amcasının oğlu Müslim bin Akîl'i Kûfe'ye gönderdi. Müslim bin Akil şehre ulaştığı zaman etrafında kısa zaman zarfında büyük bir kitle toplandı. Bu durum Kûfe'de bulunan Emevî yanlıları tarafından hoş karşılanmadı. Halife Yezîd pasif davrandığını düşündüğü Kûfe valisi Numan bin Beşir'i görevden alarak yerine Ubeydullah bin Ziyâd'ı atadı. Halife Yezîd'in bu hamlesi Müslim bin Akîl etrafında

²⁰ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 7/352.

²¹ Kûfeli taraftarlar tarafından kaleme alınan ve Hz. Hüseyin'in cevap olarak yazdığı mektuplar hakkında bkz. İbn Asem, *el-Fütûh*, 2/93-96.

toplanan taraftarların dağılmasına yol açtı. Nihayetinde yalnız bırakılan Müslim bin Akîl öldürüldü.²²

Hz. Hüseyin daha öncesinde kendisine ulaşan olumlu haberler üzerine taraftarları ile birlikte Kûfe'ye gitmek için yola çıktı. Ancak Kûfe'ye ilerlerken Kûfeli taraftarların verdikleri sözden döndüğü ve temsilcisi olan Müslim bin Akîl'in ölüm haberini aldı. Durumun olumlu yönde ilerlemediğini gören Hz. Hüseyin geri dönmek istese de Müslim bin Akîl'in yakınlarının itirazı ile karşılaştı. Bu yüzden o, yola devam etmek zorunda kaldı. Hz. Hüseyin isteyen kişilerin kafileden ayrılabilceğini söylediği zaman birçok kişi onu terk etti. O, aile fertlerinin çoğunluğunu oluşturduğu az sayıda insan ile birlikte yola devam etti. Nihayetinde Irak bölgesinde Kerbelâ olarak bilinen yere ulaştılar. Emevi askerleri Hz. Hüseyin ve kafilesini takip altına almıştı. Onların durumu hakkında bütün gelişmeler Ubeydullah bin Ziyâd'a haber verilmekteydi. Hz. Hüseyin Emevi birlikleri tarafından kuşatıldığı zaman kendi görüşü ile gelmediğini kendisini bizzat Kûfelilerin çağırdığını söyledi. Geri dönmek istediğini beyan etti. Ancak Ubeydullah bin Ziyâd, Hz. Hüseyin'in Yezîd'e biat etmekten başka bir şansı olmadığını söyledi. Bunu gerçekleştirmek için de Hz. Hüseyin ve beraberindeki insanların buldukları yerde kuşatılmasını, itaate zorlamak için su ikmal yollarının kesilmesini emretti. Günlerce süren kuşatmanın ardından 10 Muharrem 61/10 Ekim 680 tarihinde başta Hz. Hüseyin olmak üzere beraberindeki birçok kişi hayatını kaybetti.²³

Hz. Hüseyin'e davet mektuplarının yazılmasında öncülük etmiş olan Süleymân bin Surad'ın Kerbelâ hadisesinde rolü büyüktür. Üstelik o, Hz. Hüseyin Irak'a geldiği zaman ona yardım etmekten kaçınmıştır. Süleymân bin Surad'ın ve taraftarların yaptıkları daveti kabul edip Irak'a gelen Hz. Hüseyin'i yardımsız bırakmış olmaları hayal kırıklığına yol açmıştır ve bu husus Kûfelilerin gelişen olaylar karşısında kararsız bir tutum sergilemesinden kaynaklanmıştır. Şehir halkının kararsız tavrında Şâm yönetiminin sert askeri tedbirler alması kadar ekonomik çıkarlarının kaybolması endişesi de belirleyici bir rol oynamıştır.

III) Pişmanlık ve İntikam Hareketi: Tevvâbûn

Kûfeli taraftarlar Hz. Hüseyin'i önce davet edip daha sonra yalnız bırakmalarından dolayı pişmanlık duymaya başladılar. Çünkü onların bu tavrı Hz. Hüseyin ve beraberindeki birçok kişinin hayatına mal olmuştu. Sadece ağlama ve sızlanmanın vicdanlarını rahatlatmayacağını anlayan bu insanlar; Hz. Hüseyin'e davet mektubu yazan isimlerden oluşmaktaydı.²⁴ Onların pişmanlık noktasında

²² Müslim b. Akîl'in faaliyetleri ve ölümü hakkında bkz. Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 7/360-378; İbn Asem, *el-Fütûh*, 2/97-120.

²³ Kerbelâ olayının gelişimi ve ilgili olay hakkında rivayetler için bkz. Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 7/400-455; İbn Asem, *el-Fütûh*, 2/121-163.

²⁴ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 7/352

samimiyetlerine işaret eden ve Hz. Hüseyin'in intikamını hedefleyen bu oluşum İslam tarihçileri tarafından Tevvâbûn hareketi olarak isimlendirilmektedir.²⁵ Bu hareketin ortaya çıkışında en az pişmanlık kadar etkili olan diğer bir unsur Emevî yönetimine karşı duyulan öfke ve nefrettir. Bu öfkenin ortaya çıkmasında Hz. Hüseyin'in öldürülmesi gibi bir olay neden olarak gözükmese de, Irak halkının Emevi yönetimi ile birlikte ekonomik ve sosyal alanda yaşadığı hak kayıplarını unutmamak gerekir.

III-1) Tevvâbûn Hareketinin Gelişim Süreci ve Ortaya Çıkışı

Tevvâbûn Hareketi Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinden sonra 61/680 tarihinde başladı. 65/684 tarihine kadar hazırlıklar gizli biçimde devam etti. Hz. Hüseyin'in kanını kendilerine dava edinen Kûfeli taraftarlar bu süre zarfında silah toplamaya başladılar. İnsanlar bireysel ve toplu biçimde harekete katılmaya başladı.²⁶

Rivayete göre Hz. Hüseyin öldürülüp Ubeydullah bin Ziyâd Kûfe şehrine dönünce Kûfeli taraftarlar yaşanan bu elim olaydan dolayı birbirlerini kınamaya ve pişmanlık duymaya başladılar. Hem Hz. Hüseyin'i davet etmek hem de onu yardımsız bırakmak affı mümkün olmayan büyük bir hata idi. Onlara göre bu hatanın affı; katilleri öldürmek ya da bu uğurda öldürülmek ile mümkün olabilirdi. Bu nedenle Kûfe taraftarlarının önde gelen isimlerine başvurmayaya karar kıldılar. O isimler; Süleymân bin Surad, Müseyyeb bin Necebe el-Fezarî, Abdullah bin Sa'd b. Nüfeyl el-Ezdî, Abdullah bin Vâl et-Teymî ve Rifâ bin Şeddâd el-Becelî idi.²⁷

Kûfeli liderler Süleymân bin Surad'ın evinde bu meseleyi görüşmek üzere bir araya geldiler. Toplantıda ilk sözü alan Müseyyeb bin Necebe salât ve selamdan sonra konuşmaya başladı. O yapmış olduğu konuşmada Hz. Peygamber'in (s.a.v.) torununa yalan söylediklerini, kendilerinin ise yardım istediği halde onu yardımsız biçimde ölüme terk ettiklerinden bahsetti. Bu durumun tek mazeretinin katilleri ve onlara destek çıkanları öldürmekten geçtiğini bunu yapabilmek için bir önder ve altında toplanabilecekleri bir sancağa ihtiyaç duyduklarını söyledi. Müseyyeb bin Necebe'nin konuşması sona erince söz alan Rifâ bin Şeddâd tıpkı Müseyyeb gibi bir emir ve altında toplanılacak bir sancak ihtiyacından bahsederek en uygun emirin

²⁵ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 8/ 148; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 11/ 703. Bu hareket hakkında ayrıca bkz. Moshe Sharon, *Black Banners from the East* (Jerusalem: The Magnes Press, 1983), 103-104; Ahmet Turan Yüksel, *Kerbelâ: Emevi Valisi Ubeydullah b. Ziyâd Döneminin Anatomisi* (Konya: Yediveren Yayınları, 2001), 125-131; F.M. Denny, "Tawwâbûn" *Encyclopedia of Islam* (Leiden: Brill, 2000), 10/398.

²⁶ Taberî, *Târîhu't-taberî*, 7/558.

²⁷ Taberî, *Târîhu't-Taberî* 7/ 552; İbn Asem, *el-Fütûh*, 2/ 249; İzzüddîn Ebu'l-Hasân Ali b. Muhammed b. Esîr, *el-kâmil fi't-târîh* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987), 3/ 486. Ayrıca bkz. İsmail Yiğit, "Tevvâbîn" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/ 49. Abdülkerim Özyayın, "Aynülverde Savaşı" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/ 283.

İslam'a girişteki kıdemi, dindarlığı ve savaşma yeteneğinden dolayı Süleymân bin Surad olması gerektiğini dile getirdi. Daha sonra sıra ile söz alan Abdullah bin Sa'd ve Abdullah bin Vâl benzer konuşmalar yaptılar ve bu iş için hem Müseyyeb bin Necebe hem de Süleymân bin Surad'a işaret ettiler. Ancak Müseyyeb bin Necebe bu iş için Süleymân bin Surad'ın daha uygun olduğunu söyleyince ortak karar ile Süleymân bin Surad hareketin lideri oldu.²⁸

Süleymân bin Surad lider olarak yapmış olduğu selamlama konuşmasına salat ve selam ile başlayarak taraftarlara şu mesajı verdi: *"...Allah'a yemin olsun ki, hayatın sıkıntıya girdiği, belaların büyüdüğü ve zulmün fazilet sahibi taraftarları etkisi altına aldığı bu dönemde sonumuzun hayırlı olmayacağından korkuyorum. Bizler Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Ehl-i Beyti'nin (şehrimize) gelmesi için yüzümüzü onlara çeviriyor, onlara yardım etme sözü veriyor ve onları gelmeleri için teşvik ediyorduk. Geldikleri vakit acze düştük, gevşedik, sözümüzü yerine getiremedik, bekleyip izledik, ne olacağını beklemekle yetindik. Nihayetinde Peygamberimizin evladı, onun soyu, özü, kanının ve etinin bir parçası olan insan öldürüldü. O (Hüseyin) feryat ederek "İmdat!" dedi. Ancak imdadına karşılık verilmedi. O, insaf talebinde bulunmaktaydı. Ancak onun talebi kabul görmedi. Yoldan çıkmışlar onu okların hedefi, mızrakların avı yaptılar, hedeflerini şaşırmadılar. Sonra ona saldırdılar. Onun eşya ve elbisesini yağmaladılar. Ey İnsanlar! Harekete geçin çünkü Rabbimiz öfkelenmiştir. Kadınlarınıza ve evlatlarınıza Allah'ın rızasını elde edene kadar dönmeyin. Allah'a yemin olsun ki onu öldürenler ile savaşmadan veya onları bertaraf etmeden Allah'ın razı olacağını zannetmiyorum. Sakın ölümden korkmayın. Allah'a yemin olsun ki ölümden korkan (kişi) zillete düşer..."*²⁹

Süleymân bin Surad sadece Kûfeli taraftarlar değil aynı zamanda Kûfe dışındaki taraftarların desteği ile bu hareketin başarılı olacağına inanıyordu. Bu yüzden Medâin şehrinde bulunan Sa'd bin Huzeyfe b. Yemân'a bir mektup göndererek durumu ona bildirdi ve ondan bu hususta yardımını talep etti. Sa'd bin Huzeyfe kendisine gelen mektubu taraftarları ile paylaştı. Onlar Süleymân bin Surad'ın başlatacağı harekete destek olma sözü verdiler.³⁰ Benzer şekilde Süleymân bin Surad aynı mektubu Müsenna b. Muharribe el-Abdi'ye gönderdi. O da tıpkı Sa'd bin Huzeyfe gibi olumlu karşılık verdi.³¹

²⁸ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 7/554. Ayrıca bkz. İbn Asem, *el-Fütûh*, 2/249-251; İbnü'l-Esîr, *el-kâmil fi't-târîh* 3/486-488.

²⁹ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 7/553-554. Ayrıca bkz. İbnü'l-Esîr, *el-kâmil fi't-târîh*, 3/487.

³⁰ Taberî, *Târîhu't-Taberî* 7/554; İbn Asem, *el-Fütûh*, 2/251; İbnü'l-Esîr, *el-kâmil fi't-târîh* 3/488. Ayrıca bkz. Yiğit, "Tevvâbün", 41/49.

³¹ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 7/555-558; İbn Asem, *el-Fütûh* 2/251-252; İbnü'l-Esîr, *el-kâmil fi't-târîh* 3/488; Yiğit, "Tevvâbün", 41/49.

Tevvâbûn hareketi Süleymân bin Surad öncülüğünde önemli bir aşama kaydetti. Halife Yezîd'in ölümüne kadar gerekli hazırlıklar tamamlandı.³² Özellikle Emevî Halifesi Yezîd bin Muâviye'nin 14 Rebîülevvel 64/11 Kasım 683 tarihinde³³ ölümü hareketin ortaya çıkış sürecini hızlandırdı.

Yezîd bin Muâviye'nin ölümü ve onun yerine halife olan Muâviye bin Yezid'in hilafetten feragat etmesi ve üstelik veliaht tayin etmemiş olması Emevîler açısından siyasi bir krize yol açtı. Otorite boşluğundan istifade eden Abdullah bin Zübeyir Ramazan 64/Mayıs 684 tarihinde temsilcisini Kûfe'ye göndererek bu şehirde hâkimiyeti sağladı.³⁴

Bu kriz sürecinde Kûfe'ye gelen ve dikkat çeken isimlerden biri de Muhtâr bin Ebî Ubeyd idi. O, Kûfe'ye geldiği zaman taraftarların Süleymân bin Surad etrafında toplandığını gördü. Süleymân bin Surad'ın etrafında bulunan taraftarları kendi yanına çekebilmek için Muhammed bin el-Hanefiyye'nin temsilcisi olduğunu söyledi. Çok az taraftarı kendi yanına çekmeyi başardı. Hâlihazırda taraftarların önemli bir kısmının Süleymân bin Surad'ın yanında yer alması Muhtâr'ın canını sıkıyordu.³⁵

Emevî karşıtı bir isim olmasına karşın Muhtâr bin Ebî Ubeyd'in Tevvâbûn hareketine katılmayışı şaşkıncı değildir. Çünkü o, muhtemel bir zaferin kendi planlarına aykırı olduğunu biliyordu. Kûfe'ye geldiği andan itibaren Tevvâbûn hareketine mensup isimleri kendi yanına çekmek için gayret göstermiş ve bu hususta kısmen başarılı olmuştur. Muhtâr bin Ebî Ubeyd'in, Emevîler ile yapılacak bir savaşta Tevvâbûn taraftarlarının başarılı olmasını istemiş olması bu yüzden pek olası gözükmemektedir.

III-Tevvâbûn Hareketinin Sonu: Aynülverde Savaşı

Süleymân bin Surad'ın liderlik etmiş olduğu Tevvâbûn hareketine katılan taraftarların sayısı 16.000 kadar idi.³⁶ Yeterli taraftar desteğine sahip olduğunu düşünen Süleymân bin Surad harekete geçmeye karar verdi. Rebilülahir 64/Kasım 684 tarihinde Tevvâbûn hareketi mensupları Nuhayle³⁷ adı verilen yerde toplanmaya başladı. Süleymân bin Surad, askeri toplanma noktası olan Nuhayle'ye geldiği zaman yaptığı denetimde taraftar sayısının az olduğunu gördü. Adamlarını

³² Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 7/558; İbn Asem, *el-Fütûh*, 2/ 255; İbnü'l-Esîr, *el-kâmil fi't-târîh* 3/488.

³³ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 7/499; İbnü'l-Esîr, *el-kâmil fi't-târîh*, 3/ 464; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 11/ 659;

³⁴ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 7/560; İbnü'l-Esîr, *el-kâmil fi't-târîh* 3/489. Ayrıca bkz. Kohlberg, "Sulâyman b. Surad", 9/826.

³⁵ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 7/560-561.

³⁶ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 7/584; İbn Asem, *el-Fütûh* 2/256; İbnü'l-Esîr, *el-kâmil fi't-târîh* 4/3; Sharon, *Black Banners from the East*, 103; Yiğit, "Tevvâbîn", 41/50; Kohlberg, "Sulâyman b. Surad", 9/826; Denny, "Tawwâbun" 10/398.

³⁷ Hamevi, *Mucemu'l-büldân*, 7/278-279.

Kûfe'ye gönderip şehirde olan taraftarları toplanma yerine davet etti. Ertesi gün askeri kampta bulunanlar kadar yeni bir topluluk harekete katıldı. Ancak kayıtlarda 16.000 kişi görünmesine karşılık askeri toplanma noktasında 4000 kişi olduğu anlaşıldı. Tevvâbûn topluluğunun Süleymân bin Surad'ın elindeki kayıtlarda 16.000 kişi olmasına karşın hazır bulunanların sayısının sadece 4000 kişide kalması Süleymân bin Surad için hayal kırıklığı oldu. Yaklaşık 2000 kişinin ikna edilmek suretiyle Muhtâr'ın safına geçmiş olması bile bu durumu izah etmeye yetmiyordu. Geri kalan 10.000 kişinin verdikleri söze riayet etmediği anlaşılıyordu. Süleymân bin Surad üç gün daha Nuhayle'de bekledi. Yeni bir davet neticesinde ancak 1000 kişi daha Tevvâbûn hareketine katıldı.³⁸

Tevvâbûn Hareketi mensuplarının Nuhayle'de toplanmış olması Kûfe'de bulunan ve Kerbelâ Olayı ile alakası olan kişiler arasında korkuya yol açtı. Süleymân bin Surad'ın görüşü Ubeydullah bin Ziyâd'ın ordusu ile savaşmak yönünde idi. Bu yüzden Kûfe'ye giderek Kerbelâ olayı ile alakası olanların cezalandırılması görüşünü kabul etmedi.³⁹

Tevvâbûn topluluğu Nuhayle'den hareket etti ve bu yolculuk esnasında ilgili topluluktan 1000 kişi gruptan ayrıldı. Nihayetinde Hz. Hüseyin'in mezarının olduğu yere ulaştılar. Burada bir gün kalan Tevvâbûn mensubu insanlar Hz. Hüseyin'in mezarında ağladılar ve onu terk ettikleri için pişmanlıklarını dile getirdiler.⁴⁰ Daha sonra düşman ile karşılaşmak için yola koyuldular. Bu esnada Abdullah bin Zübeyir adına Kûfe yöneticiliği yapan Abdullah bin Yezîd, Tevvâbûn lideri olan Süleymân bin Surad'a bir mektup yazdı ve ondan şehre geri dönmesini talep etti. Süleymân bin Surad bu talebi taraftarları ile istişare etti. Abdullah bin Zübeyir'in adamları ile ittifak yaparak Ubeydullah'ın askerlerine karşı savaşır ve galip gelirlerse zorunlu olarak Abdullah bin Zübeyir'in yanında savaşmak zorunda olacaklardı. Bu durum onların istediği bir şey değildi. Bu nedenle kendine gönderilen mektuba karşılık veren Süleymân bin Surad kendisine yapılan teklifi geri çevirdi.⁴¹

Kararlı biçimde yoluna devam eden Tevvâbûn topluluğu Karkisya'ya⁴² doğru ilerledi. Buranın yöneticisi olan Züfer bin Hâris el-Kilâbî yerleşim birimlerine doğru gelen topluluktan endişe duyarak halkı ile birlikte kaleye çekildi. Süleymân bin Surad, Züfer'e elçi olarak Müseyyeb bin Necebe'yi gönderdi. Karkisya yöneticisi tarafından kabul edilen Müseyyeb hedeflerinin kendileri olmadığını, taraftarların

³⁸ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 7/584; İbnü'l-Esîr, *el-kâmil fi't-târîh* 4/3.

³⁹ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 7/586; İbn Asem, *el-Fütûh* 2/ 260; İbnü'l-Esîr, *el-kâmil fi't-târîh* 4/4; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 11/695; Yiğit, "Tevvâbîn", 41/ 50.

⁴⁰ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 7/ 589; İbn Asem, *el-Fütûh* 2/260-262; İbnü'l-Esîr, *el-kâmil fi't-târîh* 4/4-5; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* 11/697; Yiğit, "Tevvâbîn", 41/50; Özaydın, "Aynülverde Savaşı", 4/283.

⁴¹ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 7/591-592; İbn Asem, *el-Fütûh* 2/263-264; İbnü'l-Esîr, *el-kâmil fi't-târîh* 4/4; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* 11/696. Ayrıca bkz. Yiğit, "Tevvâbîn", 41/50.

⁴² Hamevî, *Mucemu'l-büldân* 4/328-329.

ihtiyacını giderme adına Pazar kurulmasını ondan talep etti. Onun bu talebi Züfer bin Hâris tarafından kabul edildi. Züfer sadece Pazar kurdurmakla kalmadı onlara maddi anlamda destek de sağladı. Ayrıca Şâm bölgesinden hareket eden ve Irak'a doğru ilerleyen Emevî birlikleri hakkında onlara bilgi verdi ve tavsiyelerde bulundu. İsterlerse birlikte hareket edebileceklerini söyledi. Ancak Süleymân bin Surad bu teklifi kabul etmedi. Züfer bin Hâris, Tevvâbûn hareketi liderleri ve taraftarlarının kararlı tutumunu görünce onlara Emevî askerlerinden önce Aynülverde'ye⁴³ gitmelerini ve şehri arkalarına almalarını öğütledi. Ona göre düşmana karşı başarı ancak bu şekilde mümkün idi. Ayrıca Emevî askerleri ile açık alanda ok atmak ya da mızrak kullanmak şeklinde mücadele etmemelerini söyledi. Züfer bin Haris Tevvâbûn taraftarlarının saf halinde değil de küçük birlikler halinde savaşmalarının uygun olduğunu düşünüyordu.⁴⁴

Tevvâbûn hareketi mensupları Şamlı askerlerden önce Aynülverde'ye gelerek şehrin batı tarafında kamp kurdu. Birkaç gün boyunca dinlenme imkânı buldular. Emevî askerleri onların buldukları yere bir günlük mesafede idiler. Süleymân bin Surad onlarla karşılaşmadan önce taraftarlarına seslendi. Savaşta kendisine bir şey olması halinde Müseyyeb bin Necebe, ona bir şey olması halinde Abdullah bin Sa'd bin Nüfeyl'in hareketin lideri olacağını söyledi. Şayet ona da bir şey olursa önce Abdullah bin Vâl daha sonra Rifâ bin Şeddâd komutayı alacaktı.⁴⁵

Süleymân bin Surad, Emevi askerlerinin öncü birliklerine baskın yapması için 400 kişilik askeri birliği Müseyyeb bin Necebe komutasında gönderdi. Emevi komutanlarından İbn Zülkelâ ile Husayn bin Numeyr arasında ordu komutanlığı hususunda görüş ayrılığı olduğunu haber alan Müseyyeb bin Necebe, İbn Zülkelâ komutasındaki birliklere baskın yaparak onları mağlup etmeyi başardı. Daha sonra ele geçirilen ganimetler ile birlikte karargâha döndü.⁴⁶

İbn Zülkelâ komutasındaki birliğin bozguna uğradığını öğrenen Ubeydullah bin Ziyâd, Husayn bin Numeyr komutasında 12.000 kişiden oluşan birliği 22 Cemâziyelevvel 65/4 Ocak 685 tarihinde bölgeye gönderdi. Tevvâbûn taraftarları ile Şamlı askerler karşı karşıya geldiler. Emevi askerleri Tevvâbûn hareketi mensuplarını Halife Abdülmelik bin Mervân'a biat etmeye çağırdı. Ancak bu çağrı karşılık bulmadı. Öte yandan Tevvâbûn taraftarları Ubeydullah bin Ziyâd'ın kendilerine teslim edilmesi, Abdülmelik bin Mervân'ın halifelikten hal edilmesi ve hilafetin Ehl-i Beyt'e bırakılmasını talep ettiler. Bu talep de tıpkı diğeri gibi kabul

⁴³ Hamevî, *Mucemu'l-büldân* 4/180.

⁴⁴ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 7/593-594. Benzer rivayetler için bkz. İbn Asem, *el-Fütûh* 2/266-268; İbnü'l-Esîr, *el-kâmil fi't-târîh* 4/5-6. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* 11/697-698.

⁴⁵ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 7/596; İbnü'l-Esîr, *el-kâmil fi't-târîh* 4/6; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* 11/699.

⁴⁶ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 7/596-597; İbn Asem, *el-Fütûh* 2/269; İbnü'l-Esîr, *el-kâmil fi't-târîh* 4/6-7; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* 11/699.

görmedi. Nihayetinde iki ordu arasında savaş başladı. Tevvâbûn hareketi mensupları savaşı ilk anlarında düşmana karşı üstünlük sağladılar. Bu yüzden Emevî ordusu kendi karargâhlarına geri çekilmek zorunda kaldı. Ertesi gün İbn Zülkelâ, Irak Valisi Ubeydullah bin Ziyâd'ın emri ile 8000 kişiden oluşan ordu ile savaşın yapıldığı yere geldi. Bu durum Tevvâbûn hareketi mensuplarını zor durumda bıraktı. Savaşın üçüncü günü 10.000 kişiden oluşan takviye Şamlı askerler Aynülverde'ye geldiler. Şamlı askerler her taraftan saldırmaya başladı. Bunun üzerine Süleymân bin Surad atından inerek askerlerini düşmana saldırmaya teşvik etti. Ancak Emevîlerin hem süvari birlikleri hem de yaya askerleri onları kuşattı. Süleymân bin Surad almış olduğu darbeler sonucu hayatını kaybetti. Komutayı alan Müseyyeb bin Necebe de Süleymân bin Surad ile aynı kaderi paylaştı. Abdullah bin Sa'd bin Nüfeyl düşmana karşı direnç göstermiş olsa da o da tıpkı diğerleri gibi hayatını kaybetti. Tevvâbûn hareketinin dördüncü lideri Abdullah bin Vâl, Emevi komutanlarından Edhem bin Muhriz'in askerleri tarafından öldürüldü. Beşinci komutan olarak tayin edilen Rifâ bin Şeddâd diğer dört isim gibi davranmadı. Fırsatını bularak savaş alanından kaçmayı başardı.⁴⁷ Zaferin bir nişanesi olarak Süleymân bin Surad ve Müseyyeb bin Necebe'nin kesik başı ordu komutanlarından Edhem bin Muhriz el-Bahili tarafından Emevî halifesine takdim için Şâm'a götürüldü.⁴⁸

22 Cemâziyelevvel 65/4 Ocak 685 tarihinde⁴⁹ başlayan ve birkaç gün süren ve Emevî birliklerinin kesin zaferi ile sonuçlanan Aynülverde Savaşı, Tevvâbûn hareketinin sonunu getirdi. Bu savaşın sonuç bakımından Emevîlere psikolojik üstünlük sağlamış olmasında şüphe yoktur. Nitekim ilerleyen yıllarda bölgeye yapılan seferler bu duruma işaret etmektedir. Bu savaş netice bakımından bekle ve gör politikası izleyen Muhtâr bin Ebî Ubeyd'in işine yaramıştır. Böylelikle o, Ehl-i Beyt'in intikamını alma parolası ile yeni bir hareket için uygun zemin elde etmiştir.

SONUÇ

Hız. Hüseyin'i Kûfe'ye davet eden ancak daha sonra onu yarımsız bırakan taraftarların başlatmış olduğu hareket Tevvâbûn olarak bilinmektedir. Pişmanlık ve intikam duyguları çerçevesinde şekillenen bu hareket Kerbelâ olayına duyulan tepkinin kitlesel boyuta ulaşmış halidir.

⁴⁷ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 7/598-605. Diğer rivayetler için bkz. İbn Asem, *el-Fütûh* 2/269-272; İbnü'l-Esîr, *el-kâmil fi't-târîh* 4/7-9; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* 11/699-702.

⁴⁸ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr* 7/197; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, 3/549; İbn Hacer, *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*, 3-4/128; İbn Kesîr, 11/703; Yüksel, 130, Çubukcu, "Süleyman b. Surad", 30/ 103; Özaydın, "Aynülverde Savaşı", 4/283.

⁴⁹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 8/148; Taberî, *Târîhu't-Taberî* 7/598.

Hareketin liderine gelince; Süleymân bin Surad'ın sahabi oluşu, Hz. Ali ile birlikte geçmişte mücadele vermiş olması ve savaşçılık noktasında sahip olduğu yetenekler onun ilgili harekete lider olmasında belirleyici bir rol oynamıştır. O, ilerleyen yaşına rağmen Kûfe'de yaşayan ve Kerbelâ olayı ile alakalı kimseler ile değil de daha zor bir hedef olan Ubeydullah bin Ziyâd ve askerleri ile savaşmayı tercih etmiştir ve bu tercih hareketin esas hedefini göstermesi bakımından anlamlıdır. Tevvâbûn Hareketi'nde ana etmen pişmanlık ve intikam duygusu olsa da ulaşılmak istenen temel hedef Ehl-i Beyt'i iktidara taşıma arzudur. Kûfe yöneticisinin Ubeydullah bin Ziyad ve askerlerine karşı ortak hareket etme çağrısının Süleymân bin Surad tarafından geri çevrilmesi, Aynülverde savaşından hemen önce Şamlı askerlerden Ubeydullah bin Ziyâd'ı kendilerine teslim etme, Abdümelik bin Mervân'ı hal' etme ve iktidarı Ehl-i Beyt'e bırakma talebi ilgili hedefe uygun tutum ve davranışlardandır.

İlgili hareket Kerbelâ olayından hemen sonra şekillenmeye başlamış ancak belirli bir zamana kadar silahlı mücadele tercih edilmemiştir. Yezîd bin Muâviye'nin ölümü ve ardından hilafet noktasında yaşanan siyasi krizler, bu duruma paralel olarak Irak bölgesinde ortaya çıkan otorite boşluğu Tevvâbûn Hareketi'nin açığa çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Tevvâbûn Hareketi mensupları en uygun zamanı seçmiş olsalar da Aynülverde Savaşı bu hareketin sonunu getirmiştir. Bu durum harekete destek sözü verenlerin önemli bir kısmının verdikleri sözden dönmesinden kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan Muhtâr bin Ubeyd'in hareket aleyhine geliştirdiği olumsuz tavır ve bazı Tevvâbûn mensuplarını kendi tarafına çekmesi de hareketi olumsuz yönde etkilemiştir. Aynülverde savaşında Şamlı birliklerin sayısı bakımından daha fazla olması ve buna karşılık Tevvâbûn mensuplarının küçük birlikler yerine saf düzeninde savaşması ve Şamlı birliklere takviye birliklerin katılması da sonuç üzerinde etkili olmuştur.

Kısacası, Tevvâbûn Hareketi ve Aynülverde Savaşı, Süleymân bin Surad'ın geçmiş yaşantısı ve mücadelesini gözler önüne sermesi bakımından anlamlıdır. O, bu şekilde Ehl-i Beyt'e olan sevgi ve sadakatini bir kez daha göstermiş ve haklı olarak onun ismi ilgili hareketin lideri olarak anıla gelmiştir. Süleymân bin Surad'ın başlatmış olduğu bu hareket başarısız olsa da daha sonra ortaya çıkacak muhalif hareketler için esin kaynağı olmuştur.

KAYNAKLAR

Çubukcu, Asri. "Süleyman b. Surad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/103. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Denny, F. M. "Tawwâbûn". *Encyclopedia of Islam (New Edition)*. 10/398. Leiden: Brill, 2000.

- Dineverî, Ebû Hanîfe Ahmed, *el-Ahbâru't-tivâl*. çev. Süleyman Akman-Hüseyin S. Aytemür Ankara: Ankara Okulu, 2017.
- Hamevi, Şihâbüddîn Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdillâh. *Mucemu'l-büldân*, Beyrût: Dâru's-Sadr, 1977.
- İbn Asem, Ahmed el-Kûfî. *el-Fütûh*, Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1992.
- İbn Hacer, Şihâbüddîn Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Muhammed b. El-Kinânî el-Askalanî . *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*, y.y., t.y.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail. *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Cize: Hicr, 1998.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh bin Müslim. *el-İmâme ve's-siyâse*. çev. Cemalettin Saylık. Ankara: Ankara Okulu, 2017.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd. *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*. Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, 2001.
- İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Ebu'l-Hasân Ali b. Muhammed b. Esîr. *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, t.y.
- İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Ebu'l-Hasân Ali b. Muhammed. *el-Kâmil fi't-târîh*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987.
- Kohlberg, E. "Sulâyman b. Surad". *Encyclopedia of Islam (New Edition)*. 9/826-827. Leiden: Brill, 1997.
- Minkârî, Ebu'l-Fadl Nasr b. Müzâhim b. Seyyâr. *Vak'atu Siffîn*. Kâhire: Mektebetü'l-Hancî 1981.
- Özaydın, Abdülkerim. "Aynülverde Savaşı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/283. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Sharon, Moshe. *Black Banners from the East*. Jerussalem: The Magnes Press, 1983.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu't-Taberî*. Mısır: Dâru'l-Meârif, 1962.
- Ya'kûbi, Ahmed b. İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâdih. *Târîhu'l-Ya'kûbî*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- Yiğit, İsmail. "Tevvâbîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41/49-50. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Yüksel, Ahmet Turan. *Kerbelâ: Emevi Valisi Ubeydullah b. Ziyâd Döneminin Anatomisi*, Konya: Yediveren Yayınları, 2001.
- Zirikli, Hayreddin *el-A'lam: Kamusu terâcim* Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyin, 2002.

